

NÄLJAABIST PEIPSI RANNAKÜLADELE 1868.– 1869. AASTAL*

Kersti Lust

1860. aastate lõpul Balti kubermange tabanud näljakriis ei säästnud ka neid piirkondi, kus põlluharimine polnud põhielatusala. Peamiselt kalapüügist ja ulgtöödest elatunud Tartu maakonna Peipsiääre elanike toimetulekut nälja-aastail mõjutasid nii nigel kalasaak,¹ töövõimaluste ahenemine kui ka ikaldustest johtunud viljahindade tõus. Suvisest teenistusest, isegi kui seda suudeti leida, ei piisanud enam talve üleelamiseks. Olukorras, kus suure tööjõupakkumise tõttu palgad langesid ning samal ajal viljahinnad kiirelt kerkisid, ei jätkunud sissetulekust kuigi kauaks isegi kõige hädapärasema toidupoolise muretsemiseks.² Leivavili saadi tavaliselt talupoegadelt vahetuskaubana kala vastu, tööpalgana taludes ja osaliselt osteti seda ka turult.³ Kaubavahetus ja töösuhted seadsid Peipsi randlaste toimetuleku sõltuvusse olukorrast sisemaa külades. Näljaajal polnud randlastel kala, mida vilja vastu vahetada või raha eest müüa, ega piisavat lisateenistust, mille eest toitu hankida. 1867. aastal järgnesid pikale veninud talvele vihmane ja külm kevad ning sajune ja vilu suvi. Viljalõikus jäi seetõttu hilja peale. Tartumaa põldudelt koristati vähem saaki kui eelnenud aastal. Kesi-

* Artikkel ilmub Eesti Teadusfondi grandid nr 6945 toetusel.

¹ Mereäärsetes külades aitas hea kalasaak randlaste nälga leevendada, Peipsi rannakalurite saak oli seevastu napp.

² Talurahvas sai oma peatoiduse põllusaadustest, Peipsi kalurid kalapüügist. Ulgtööl käies olid nad aga ühtlasi ka palgatöölised, kes sõltusid töötasust ja turuhindadest. Kriisid tabavad palgatöölisi eriti valusalt n-ö üleminekuajal (*intermediate phase*), kui üksnes tööjõu müügist elatuvate inimeste arv kasvab, kuid sotsiaalse turvalisuse süsteemid nende tarvis pole (veel) küllaldaselt arenenud (Jean Drèze, Amartya Sen, *Hunger and Public Action* (Oxford: Oxford University Press, 1990), 5–6). 1868.–69. a Baltikumis oli just niisugune aeg: raharendile üleminek ja talude päriksostmise algus olid suurenendanud maatöölise hulka, kuid efektiivne sotsiaalset turvalisust tagav skeem puudus (see ei tähenda, et see varem hästi toiminuks). Mõisal olid nüüd vahendid, kuid polnud kohustust nälgijaid aidata; kogukonnal oli küll kohustus oma liikmeid toetada, kuid selleks puudusid adekvaatsed vahendid. Peipsi randlaste olukorda raskendas see, et seal polnud valdu loodud (v.a Mustvees ja Kasepää).

³ E. Rikhter, *Russkoe naselenie zapadnogo Prichud'ya* (Tallin: Valgus, 1976), 182.

sed saigid kergitasid sügisel rukki setverti (147 kg ehk 209,9 l) hinna Tartumaal 7,5 rublalt 11,9 rublani ja odra setverti hinna 6 rublalt 7,8 rublale.⁴ 1868. aasta veebruaris tõusis rukki setverti hind Tartu I kihelkonnakohtu ringkonnas (Palamuse, Kodavere, Laiuse, Maarja-Magdaleena ja Torma khk) juba 13,5 rublani, odra setverti oma 9 rublani.⁵

Esimesed signaalid Peipsi rannakülasid kimbutanud leivapuudusest jõudsid kubermanguvõimudeni sama aasta märtsis. 1868. aasta sügis-talv ei toonud leevendust Tartumaa talunikele ega kaluritele. Talivilja koristati Tartumaal küll veidi rohkem kui aasta varem, ent suvivilja- ja kartulisaak äpardus.⁶ Kalasaak Peipsi järvest jäi teist talve ühtejärke napiks ning 1869. aasta veebruaris oli rannakalureil taas nälg majas.

Kuigi 1860. aastate lõpul Balti kubermange haaranud näljahäda tabas valusalt enam kui poolt Eestit, on see teema, nagu üldse 19. sajandi näljahädad Eestis pärast pärisorjuse kaotamist⁷, põhjendamatul vähe uurimist leidnud. 1867.–69. aasta näljahäda teema on tõstatanud Tiit Rosenberg oma ettekannetes.⁸ Kõnealuse näljahäda regionaalseid ja sotsiaalseid aspekte on Saaremaa näitel analüüsinud käesolevate ridade autor.⁹

⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (edaspidi LVVA), f. 29, n. 1, s. 1467, l. 15–18 (Liivimaa toituskomisjoni žurnaal 27.10.1867).

⁵ LVVA, f. 3, n. 1, s. 11705, l. 7 (Liivimaa toituskomisjoni sekretär Liivimaa kubernerile 22.02.1868). Tartu sillakohtuniku aastaaruande järgi (10.02.1869) maksis maakonnas 1868. a talvel ja kevadel rukki setvert keskmiselt 12,25 rubla; odra setvert maksis samal ajal vastavalt 6,75 ja 8,45 rubla: Ajalooarhiiv (edaspidi EAA), f. 949, n. 1, s. 230.

⁶ Tartumaal koristati 1868. a võrreldes eelneva aastaga (külvipind oli seejuures kasvanud) 2005 setverti rohkem talivilja, kuid 94 000 setverti vähem suvivilja ja 26 109 setverti vähem kartulit. 1867. a andsid Tartumaa põllud keskmiselt saaki 4,5 seemet rukist, 5 seemet otra ja sama palju kartulit. 1868. a olid need näitajad vastavalt 4,5; 3 ja 4: LVVA, f. 29, n. 1, s. 208, l. 161–167p (Liivimaa toituskomisjoni protokoll 5.11.1868).

⁷ Talupoegadele antud näljaabist enne pärisorjuse kaotamist vt Marten Seppel, *Näljaabi Liivi- ja Eestimaal 17. sajandist 19. sajandi alguseni* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008). Ilmastikuolude ja saagikuse kohta üldiselt vt Sulev Vahtra, “Ilmastikuoludest Eestis XVIII ja XIX sajandil (kuni 1870. a) ja nende mõjust põllumajandusele ning talurahva olukorrale”, *TRÜ Toimetised*, vihik 258 (Tartu, 1970), 131–137.

⁸ Tiit Rosenberg, “1867.–1869. aasta näljahäda Eestis ja hädaabikomiteede tegevus”, *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2004–2005* (Tartu, 2006), 318–327. Soomes, kus 1860. aastate näljahäda tegi väga suurt laastamistööd, on see teema palju tähelepanu pälvinud, vt nt: *Nälkä, talous, kontrolli: näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin*, toim. Kari Pitkänen (Helsinki: [Helsingin yliopisto], 1987); A. Häkkinen, V. Ikonen, K. Pitkänen, H. Soikkanen, *Kun halla nälän tuskan toi: Miten suomalaiset kokivat 1860-luvun nälkävuodet* (WSOY, Porvoo-Helsinki-Juva, 1991) jpt.

⁹ Kersti Lust, “Saaremaa 1868.–1869. aasta näljahäda regionaalsed ja sotsiaalsed aspektid”, *Sõnasse puütud minevik. In honorem Enn Tarvel* (Tallinn: Argo, 2009), 283–297.

1860. aastate lõpu kriis puudutas Liivimaal kõige rängemini Saaremaad, mõnevõrra vähem Pärnumaa põhjaosa,¹⁰ Rõuge kihelkonda jt regioone.¹¹ Siinses artiklis vaadeldakse lähemalt näljaabi andmist tosinale Tartu maakonna piiresse jäänud Peipsi rannakülale.¹² T. Rosenberg on õigustatult osutanud vajadusele uurida, kuidas käitusid näljahäda puhul erinevad ühiskondlikud jõud ja mil viisil leiti vahendeid puuduse leevendamiseks, sest ühiskond suutis end seekord näljast jagu saamiseks märkimisväärselt mobiliseerida.¹³ Eelöeldust lähtuvalt on alljärgnevas huvikeskmes küsimus erinevate ühiskondlike jõudude panusest näljaabi organiseerimisse.¹⁴ Seejuures oli riigi roll nii otsene kui kaudne. Neist esimese all pean silmas otseseid abimeetmeid kriisi ületamiseks, teise all aga institutsionaalset ja poliitilist raamistikku. 1860. aastad tähistavad üldist liberaliseerumist Vene keisririigis, sh avalikkuse mõju kasvu. Väljast saadud abi kõrval külarahva toimetulekus kahtlemata väga olulist rolli etendanud omavahelistest võlaja abistamissuhetest¹⁵ on allikais paraku vähe jälgi.

Et kõnealused külad pälvivad, eriti esimesel nälja-aastal, nii baltisaksa avalikkuse kui ka võimude silmis rohket tähelepanu, seda olukorra tõsiduse tõttu või poliitilistel kaalutlustel, leidub nende kohta teiste Liivimaa regioonidega võrreldes märksa rohkem materjali. Säilinud allikad võimaldavad üsna üksikasjalikult välja tuua näljakriisi lahendamise käigu kogu kriisi vältel ja erinevate jõudude panuse, ning analüüsida näljaabi poliitiliste, kirikupoliitiliste jt vastuolude taustal. Etnilistel ja konfessionaalsetel põhjustel mõjutasid viimatimainitud tegurid oluliselt erinevate jõudude suhtumist ja käitumist kriisi leevendamisel Peipsi ääres. Küsimust ühis-

¹⁰ Pärnust 1868. a kevadtalvel Riia hädaabikomitee saabunud teadete järgi ei erinenud olukord Põhja-Pärnumaal palju olukorrast Eestimaal, kus valitses terav puudus juba kuid: *Dörptsche Zeitung*, 7.03.1868.

¹¹ Saare- ja Pärnumaa olid 1868. a Liivimaa kubermangus ainsad maakonnad, kus suremus ületas sündimuse: LVVA, f. 3, n. 4, s. 123, l. 1. Kubermangu mandriosas võtsid toetuslaenu (kroonult või rüütelkonnalt) kõige rohkem Pärnumaa kogukonnad, neile järgnesid Tartu- ja Võrumaa: *Dörptsche Zeitung*, 8.05.1869.

¹² Mustvee, Omedu, Tiheda, Kükita, Raja, Kallaste, Varnja, Suure- ja Väike-Kolkja, Kasepää, Nina ja Rootsiküla.

¹³ Rosenberg, "1867.–1869. aasta näljahäda", 318.

¹⁴ Selle küsimuse uurimise vajadust on rõhutanud nt Antti Häkkinen, "Introduction", A. Häkkinen (ed.), *Just a Sack of Potatoes? Crisis experiences in European societies, past and present* (Helsinki: SHS, 1992), 9, 13; vt ka Drèze, Sen, *Hunger and Public Action*.

¹⁵ Nt Liivimaa toitluskomisjoni sekretär leidis, et puudujääv osa toidust tuleb jõukatelt külaelanikelt: LVVA, f. 3, n. 1, s. 11705, l. 56–57p (raport Liivimaa kubernerile 15.04.1868). Kogukonnasisestest vastastikuse abistamise suhetest ei tarvitse pahatihti, eriti üldise kriisi korral piisata, sest kogu kogukonna majanduslik teovõime on pärsitud (Drèze, Sen, 73–74, 262–263).

kondlike pingete mõjust näljaabile 1868.–69. aastal pole varem püstitatud. Käesoleva artikli esimeses osas kirjeldatakse abistamise käiku, teises vaetakse kiriku, hädaabikomiteede ja riigi käitumise tagamaid.

Nälja leevendamise käik

1868. aasta veebruaris Peipsiääre kihelkondi külasthanud Tartu õigeusu kiriku praostile Pavel Aleksejevile¹⁶ kaebasid kohalikud vene kalurid oma äärmiselt viletsa olukorra ja nälja üle.¹⁷ Mitme eri mõisa vahel jagunenud rannakülade elanikkond oli nii etniliselt, konfessionaalselt kui ka sotsiaalselt kirju.¹⁸ Rannakülades elasid kalurid, kes kevadest sügiseni olid ära ulgtöödel (käsitöölisena, kaluritena nii merel kui ka siseveekogudel), käsitöölised, kaupmehed jt. Kalurite hulgas oli nii jõukaid kui ka puruvaeseid, kes “õnnetuse, haiguse või joomise tõttu” ei suutnud elatist hankida.¹⁹ 1867. aasta mais-juunis tekkis lume sulades Peipsi ääres niisugune üleujutus, et külast külla sõideti paadiga. Järgnenud talve kalasaak kujunes kehvaks. Põhjusi nähti nii pikaajalistes muutustes (Peipsi on tühjaks püütud²⁰) kui ka erakordseis ilmastikuoludes (talvetormidega läänekaldale uhutud jääpangad raskendavad nootade panekut²¹). Tavalisest märksa kõrgemad viljahinnad tõid kaasa kibeda leivapuuduse.

Peipsiääre kalurid kurtsid praostile, et nad ei saa vallamagasitest vilja ei laenuks ega ka raha eest. Praostilt paluti kaasabi magasilaenu organiseerimisel ja küsiti nõu, kellelt abi taotleda.²² Ta soovitas abi otsida linnadelt, kellele makstakse makse (Tartu linnavõimudelt abi ka saadi²³) ja Peterburis 1867. aasta lõpus eraalgatuslikult loodud ja troonipärija eesistumisel tegetsenud Venemaa hädaabi keskkomiteelt.

¹⁶ Pavel Aleksejev (1822–84), Tartu praost alates 1854, Tartu ülikooli usuteaduse, loogika ja psühholoogia professor 1850–84.

¹⁷ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 136–137p (P. Aleksejev piiskop Venjaminile 24.03.1868).

¹⁸ Peipsiääre külade kohta vt Aliise Moora, *Peipsimaa etnilisest ajaloost* (Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, 1964).

¹⁹ LVVA, f. 3, n. 1, s. 11705, l. 60–64p (Alatskivi mõisnik Nolcken Tartu sillakohtule 5.04.1868).

²⁰ *Dörptsche Zeitung*, 20.04.1868.

²¹ *Dörptsche Zeitung*, 22.03.1868.

²² LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 136–137p (P. Aleksejev piiskop Venjaminile 24.03.1868).

²³ Justiitsbürgermeister Victor Kupffer käskis märtsi keskel Peipsiääre külade vanematel kihelkonnakohtuniku ja vaimuliku abiga koostada Tartu linnakogukonda sissekirjutatud ja näljaabi vajanud külaelanike nimekiri. Järgnenud paari nädala jooksul teavitas linnavõime on abisoovist 26 külaelanikku, kes said linnalt toetust 164 rubla: *Dörptsche Zeitung*, lisaleht 27.03.1868.

Nii linnas kui maal oli toimetulekuraskustesse sattunud kogukonna liikmete eest hoolitsemine toona kehtinud arusaamade järgi kogukonna mure. Valdades olid sel otstarbel 19. sajandi algul sisse seatud magasid, kuhu talupojad pidid kohustuslikus korras maksma normkoguse vilja. Mustvee ja Kasepää vald olid moodustatud alles 1866. aastal ja seetõttu olid nende magasivarud napid (Mustvee magasiadas oli tol hetkel umbes 100 setverti vilja). Märkimisväärne osa rannakülade vene elanikest oli aga kirjas linnade oklaadiraamatuis, st et nad olid maksukohuslased linnade ees.²⁴ Näiteks Mustvees elas lisaks valla nimekirja 1232 hingele veel 380 passiga “võorast”. Umbes sama palju “võöraid” elas ka Raja külas.²⁵ Paljud külaelanikud olid ümberkaudsete valdade liikmed (Vaiatu, Roela, Laius-Tähkvere jt). Sellises olukorras ei evinud ei vallad ega ka mõisnikud, kelle maadel kõnealused külad asusid, ettekujutust kriisi ulatusest.²⁶ Näljahädast haaratud külades elas 8000–10 000 inimest.

Oma ringreisilt tagasi jõudes pöördus P. Aleksejev esmalt abipalvega Tartu maakohtu ja sillakohtu poole, kuid kummaltki abi ei tulnud. Ka ümberkaudsed vallad ei tahtnud näljahäda kartuses linnaoklaadidesse kuulunud randlastele oma varusid loovutada.²⁷

Hoopis operatiivsemalt ja efektiivsemalt suudeti abi organiseerida heategevuse korras. Tartu justiitsbürgermeister Victor Kupffer kutsus ajalehe vahendusel kõiki linna elanikke raekotta nälgiijate abistamist arutama. P. Aleksejev rääkis kokkutulnuile Peipsi ääres tekkinud puudusest.

²⁴ Tartumaa mõisates elanud vanausuliste kuulumist erinevatesse linnakogukondadesse 1855. a andmeil vt: *Ocherki po istorii i kul'ture staroverov Ėstonii*, 1, otv. red. I. P. Kyul'moya (Tartuskii Universitet, 2004), 27–103.

²⁵ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 131–134p (Liivimaa kuberner Balti kindralkubernerile 19.04.1868); Peipsiääre venelaste “elukorralduse aruteluks” loodud komisjoni 3.11.1861 raporti järgi kuulus valdav osa Tiheda, Rootsiküla, Nina, Suure- ja Väike-Kolkja, Kasepää, Kallaste ja Varnja küla venelastest linnade töölisoklaadi: EAA, f. 291, n. 1, s. 16116, l. 18p.

²⁶ Tartu sillakohtuniku 12.04.1868 raportist kubernerile selgub, et Laius-Tähkvere, Vaiatu, Alatskivi, Kokora, Avinurme, Kastre ja Kavastu mõisavalitsusele antud korraldusele koguda andmeid näljahäda kohta oma mõisais, reageeris vaid üks: LVVA, f. 3, n. 1, s. 11705, l. 58–59p. Vt ka Alatskivi mõisniku vastuskirja: samas, l. 60–64p. Peipsiääre venelaste “elukorralduse aruteluks” loodud komisjoni 3.11.1861 raportist nähtub, et mõisnikel polnud täit pilti isegi mitte külaelanike arvust: EAA, f. 291, n. 1, s. 16116, l. 12.

²⁷ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 136–137p (P. Aleksejev piiskop Venjaminile 24.03.1868). Valdade sellist käitumist ei saa pidada pahatahtlikuks või hoolimatuks. 23.02.1868 seisuga oli Tartumaa 1. kihelkonnakohtu ringkonnas, kuhu kuulusid ka kõnealused külad, ainult Ranna ja Jõe vallal magasis talivilja ülejääk. Laius-Tähkvere magasis oli tallel normkogusest 200 setverti rohkem suvivilja. Mujal Tartumaal oli mõnel vallal ka rükist üle normmäära: LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 62–64.

26. veebruari koosolekul otsustati asutada abikomitee,²⁸ mille vahendid tulid korjandustest, heategevuskontsertidest jne. Tartu saksakeelse päevalehe *Dörptsche Zeitung* veergudele jõudsid teated Peipsi kalurite armetust olukorrast 11. märtsil. Juba mõni päev hiljem teatati seal esimestest annetustest nende jaoks.²⁹ Tartus ja Tartu- ja Võrumaal koguti Peipsiääre elanikele ühtekokku 1023,54 rubla.³⁰ Tartu abikomitee töös lõi agaralt kaasa Maarja kiriku pastor, Tartu praost Adalbert Hugo Willigerode, kes kirjutas kohalikus lehes ja palus abi Riia hädaabikomiteelt. Tema soovitusel nõutas sealt raha ka P. Aleksejev. Märtsi algul oli see vaid napilt kuu aega tegutsenud Eestimaa näljahädaliste abistamise eesmärgil loodud komitee otsustanud oma tegevust laiendada ka Liivimaa Eesti osale.³¹ Eeskätt A. H. Willigerode sidemete, tõhusa tegutsemise ja korduvate abipalvete tulemusena eraldas Riia hädaabikomitee Peipsi rannaküladele 14. märtsil 300 rubla, nädal hiljem teist sama palju, 11. aprillil 2000 ja 18. aprillil 400 rubla ning mais veel 500 rubla.³² P. Aleksejevi vahendusel saadi Moskvast heategevuse korras 500 rubla. Kohapeal korraldasid abistamist Riia hädaabikomitee algatusel ellu kutsutud abikomiteed.³³ Viimaste tegevusest võtsid osa kohalikud mõisnikud, mõisavalitsejad, luteri kiriku pastor ja õigeusu kiriku preester ning ka külaelanikud ise.³⁴ 10. aprillil alustati jahu jagamist nelja küla elanikele kümne naela kaupa inimese kohta nädalas, osalt tasuta, osalt 60 kopika eest puud.³⁵ Willigerode teateil osteti Riia hädaabikomiteelt saadud raha eest koheselt jahu, et nälgijail oleks ülestõusmispühade ajal leibagi süüa.³⁶ Abi tuli ka kohapealt – Alatskivi mõisnik parun Nolcken annetas 300 vakka kartulit.³⁷ Sama mõisnik oli aprilli algul, vastuses Tartu sillaoktu järelepärimisele näljahäda ulatuse ja võimalike abimeetmete kohta tema mõisale kuulunud rannakülades, avaldanud arvamust, et nende ela-

²⁸ *Eesti Postimees*, 6.03.1868.

²⁹ *Dörptsche Zeitung*, 14.03.1868; 16.03.1868.

³⁰ A. H. Willigerode aruanne 7.06.1868. Nt V. Kupfferilt saadi 156,54 ja P. Aleksejevilt 15 rubla: *Eesti Postimees*, 26.06.1868.

³¹ *Dörptsche Zeitung*, 7.03.1868.

³² *Dörptsche Zeitung*, 19.04.1868; 6.05.1868; *Eesti Postimees*, 26.06.1868.

³³ Torma-Lohusuu abikomitee sai 1224,51; Rápina-Mehikoorma abikomitee 1215,67; Vönnu-Piirissaare abikomitee 1216,66 ja Kodavere-Alatskivi abikomitee 1350 rubla: *Eesti Postimees*, 26.06.1868.

³⁴ Kodavere-Alatskivi abikomitee näitel: *Perno Postimees*, 1.05.1868.

³⁵ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 131–134p (Liivimaa kuberner Balti kindralkubernerile 19.04.1868). Keskmine pere tarbis normaalloludes nädalas puuda (=40 naela) rukkijahu (Rikhter, *Russkoe naselenie*, 182)

³⁶ *Dörptsche Zeitung*, 3.04.1868.

³⁷ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 444–444p (P. Aleksejev Peterburi hädaabi keskkomiteele 19.04.1868).

nike “abistamisega ei saavutata soovitud eesmärki”.³⁸ Kõik küsiksid võimalikult suurt toetust; rikkad teeksid seda lootuses saadu priske kasuga maha müüa. Külades elanud valdade liikmetel soovitas ta nõutada viljaabi oma koduvaldadelt (s.o kelle hingekirjas nad seisid). Samuti olevat linnadel kohustused aastapassidega ringi liikunud, kuid linnakogukonda kuulunud inimeste ees.

Kubermanguvõimudeni jõudsid sõnumid näljahädast Peipsi läänerannal mitmest allikast. 16. märtsil teatas sellest värskest ametisse asunud kuberner Friedrich v. Lysanderile sandarmivalitsuse ülem Andrejanov.³⁹ Päev varem oli Venemaa hädaabi keskkomitee pannud Peterburist Riia poole teele nelja Peipsiääre küla palvekirja koos omapoolse eitava vastusega.⁴⁰ Palvekirjale tuginedes nõudis kuberner 20. märtsil Tartu sillakohtunikult olukorra uurimist ja sellekohast raportit.⁴¹ 25. märtsil edastas kindralkuberner Pjotr Albedinski kuberner F. v. Lysanderile Mustvee, Kükita, Raja ja Tiheda küla elanike palve võimaldada neile toetuslaenu magasitest.⁴² Riia hädaabikomitee teavitas ametivõime hädaolukorrast Peipsi kalurikülades 3. aprillil.⁴³ Järgmisel päeval andis kindralkuberner korralduse saata kubermangu toitluskomisjoni sekretär A. Galmeister kohapeale olukorraga tutvuma ja vajadusel organiseerima abi andmist Tartu 1. ja 2. kihelkonna kohtu ringkonna valdadest. A. Galmeisteri käsul toimus Mustvees 9. aprillil Tartu sillakohtu liikme, Mustvee, Kükita, Raja ja Tiheda küla vanemate, õigeusu kiriku preestri, arsti jt kohalike elanike osalusel koosolek, kus koostati abivajajate nimekirjad 1232 nimega.⁴⁴ Mustvee, Vaiatu, Roela ja Laius-Tähtvere valla magasid pidid leivaviljaga toetama oma valla liikmeid, täiendavalt tuli seda osta juurde naabervaldadelt. Ehkki toitluskomisjoni sekretär mõnisk teravat puudust kõigis neis külades, kus ei tegeldud põl-luharimisega, ei näinud ta vajadust valitsusepoolseiks erimeetmeiks, sest ulgtööd algavat kõige rohkem nelja nädala pärast ning eelkirjeldatud sammud koos eraalgatusliku abiga olevat küllaldased. Samamoodi üritas sillakohtunik oma raportis ametivõimudele omaselt näidata olukorda vähem tõsisena kui seda kujutasid kõikvõimalikud “kirjeldused ja suust suhu lii-

³⁸ LVVA, f. 3, n. 1, s. 11705, l. 60–64p (Alatskivi mõisnik Nolcken Tartu sillakohtule 5.04.1868).

³⁹ Samas, l. 18–18p (sandarmivalitsuse ülem Liivimaa kubernerile 16.03.1868).

⁴⁰ Samas, l. 19 (Venemaa hädaabi keskkomitee Liivimaa kubernerile 15.03.1868).

⁴¹ Samas, l. 22.

⁴² Samas, l. 30–31 (Mustvee, Kükita, Raja ja Tiheda elanike palvekiri Balti kindralkubernerile 5.03.1868); LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 97.

⁴³ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 120–120p.

⁴⁴ Samas, l. 131–134p (Liivimaa kuberner Balti kindralkubernerile 19.04.1868).

kunud jutud”.⁴⁵ Ajalehtedes nimelt kirjutati “väga suurest” hädast ja levisid kuuldused näljasurmajuhtumeist.⁴⁶ Nälgjiate endi sõnul müünud nad maha oma loomad ja riided, alles jäänud vaid tühjad majad ja seljariided.⁴⁷

Mustveelased said lisaks eri allikaist laekunud abile tõhusat toetust ka 1866. aastal tulekahjus hävinud majade kindlustushüvitistest (kokku 782,5 rubla), mis alles nüüd kuberneriga vahelesegamise järel kahjukannatajaile välja maksti.⁴⁸ Hüvitis ühe maja pealt oli keskel läbi 15 rubla, mille eest sai turuhinnaga osta pisut üle setverti rukist.

Nii Peipsiääre külaelanikud ise⁴⁹ kui ka praost Aleksejev pöördusid Peterburis loodud hädaabi keskkomitee poole. Tartu kirikujuhtide Aleksejevi ja Willigerode kutsel 4. aprillil Tartus toimunud ühishõupidamisel külade esindajatega käidi välja mõte teatada olukorrast kõnealusele keskkomiteele. Arvestades järjest halvenevat olukorda ja kartes, et Riia hädaabikomitee abist ei piisa,⁵⁰ läkitas Aleksejev 7. aprillil palvekirja Venemaa hädaabi keskkomiteele, paludes 12 külale toetust ühtekokku 5000 rubla.⁵¹ Keskkomitee saatis palvekirja kindralkubernerile edasi 14. aprillil ja küsis kinnitust olukorra tõsiduse kohta.⁵² Kuid juba 19. aprillil informeeris P. Aleksejev ise keskkomiteed sellest, et Liivimaal kogutud vabatahtlike annetuste toel saavad Peipsi kalurid näljast nähtavasti üle ja enam polevat vajadust täiendava abi järele.

1868.–69. aasta talvel polnud Peipsi kalurite kalaõnn parem aastatagusest ja viljahinnad tõusid “ennekuulmatult” kõrgele. Rukki setverti eest tuli Tartumaal välja käia 12,75 rubla.⁵³ 1868. aasta detsembris kubernerile saadetud palvekirjas märkisid Mustvee valla juhid, et enamik Mustvee elanikke on nii vaesed, et suudavad vaevu omal teiste abiga hinge sees hoida.⁵⁴ 1869. aasta veebruari algul palusid nad kubernerilt luba kasutada

⁴⁵ LVVA, f. 3, n. 1, s. 11705, l. 58–59p (Tartu sillakohtunik Liivimaa kubernerile 12.04.1868).

⁴⁶ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 445–446 (P. Aleksejev piiskop Venjaminile 6.05.1868).

⁴⁷ Vt nt LVVA, f. 4754, n. 1, s. 548, l. 4–5p (Mustvee ja Kasepää valla vanemad ja volinikud Balti kindralkubernerile 21.11.1870).

⁴⁸ LVVA, f. 3, n. 1, s. 11705, l. 86–86p (Balti Riigivarade Valitsuse ülem Liivimaa kubernerile 29.04.1868).

⁴⁹ Samas, l. 34–35 (Mustvee, Kükita, Raja ja Tiheda elanike palvekiri Venemaa hädaabi keskkomiteele 6.03.1868).

⁵⁰ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 445–446 (P. Aleksejev piiskop Venjaminile 6.05.1868).

⁵¹ Samas, l. 138 (Balti kindralkuberner piiskop Venjaminile 26.04.1868).

⁵² Samas, l. 129–129p; 142–142p (Venemaa hädaabi keskkomitee esimees kindralkubernerile 28.04.1868).

⁵³ Tartu sillakohtuniku raport 1870. a veebruaris: EAA, f. 949, n. 1, s. 231.

⁵⁴ LVVA, f. 3, n. 1, s. 12777, l. 4–4p (Mustvee vallavalitsus Liivimaa kubernerile 21.12.1868).

vallalaeka raha leivavilja ostuks ja selle nad koheselt ka said.⁵⁵ Märtsi esimestel päevadel hakkasid sõnumid randlaste väljapääsmatust olukorrast jõudma P. Aleksejevini.⁵⁶ Varnja vaimulik Mihhail Malein teatas ühest näljaohvrast, Kavastu vallavalitsuse keeldumisest toetada maatarahvast ja abiotsijate parvedest. Nina koguduse preester Viktor Knjazev kirjutas samuti kuuldustest näljasurmajuhtumite kohta ja iga päev tema juures leiba palumas käinud “sadadest abivajajaist”. Nina ja Rootsiküla vajavat vähemalt 1000 puuda rukist.

Nähtavasti aitas Riia hädaabikomitee Peipsi kalureid ka 1869. aastal.⁵⁷ Väga tühist teenistust pakkusid hädaabitööd.⁵⁸ Peale selle võtsid nüüd mõned külad ka kroonult toetuslaenu. Nimelt oli Liivimaa kuberner 1868. aasta juulis palunud riigikassalt laenu 100 000 rubla ja ministrite komitee oli selle palve osaliselt rahuldanud, eraldades septembris kubermangu toitluskomisjonile näljahädaliste abiks 50 000 rubla.⁵⁹ Laenu said võtta valdala kogukonnad intressivabalt kolmeaastase tagasimakсутähtajaga. Kubeneri palvel lubas kindralkuberner tõelise hädavajaduse korral sellest rahast toetada ka mittevallaliikmeid.⁶⁰ Kindralkubeneri selline otsus ajendas ka Peipsiääre külasid toetuslaenu küsima. P. Aleksejevi vahendusel jõudsid Tartumaa abikomisjonini⁶¹ teated Peipsiääre elanike väga tõsisest hädast ja neid abi saamata jäämise korral ootavast näljasurmast. V. Kupffer palus maakonna abikomisjoni nimel kubermangu toitluskomisjonilt tungivalt, et rannakülade 1500-rublaline laenu taotlus rahuldataks ning ühtlasi tegi ettepaneku moodustada riikliku toetuslaenu saamiseks külakogukonnad,

⁵⁵ Luba anti 1250 rubla kulutamiseks: EAA, f. 296, n. 4, s. 2372, l. 107–107p (Liivimaa kuberner Tartu I kihelkonnakohtule 8.02.1869). Et vald viivitas kihelkonnakohtule vastavasisulise palve esitamisega, saadi kubeneri luba kasutada alles märtsi keskel: samas, l. 127 ja 144 (kihelkonnakohus Liivimaa kubernerile 1.03 ja 14.03.1869).

⁵⁶ LVVA, f. 4754, n. 1, s. 839, l. 13–14 (P. Aleksejev Tartumaa abikomisjonile 17.03.1869).

⁵⁷ 1869. a, enne tegevuse lõpetamist 1. mail 1869, toetati näljahädalisi (eeskätt koduvallas mitteleanu) ühtekokku 11 250 rublaga: *Dörptsche Zeitung*, 8.05.1869.

⁵⁸ *Neue Dörptsche Zeitung*, 26.04.1869.

⁵⁹ LVVA, f. 29, n. 1, s. 210, l. 1–2 (siseministri abi Liivimaa kubernerile 23.09.1868). Liivimaa toitluskomisjoni kaudu said kroonuvallad 1869. a sellest summast laenu kokku 23 292 rubla ulatuses: LVVA, f. 29, n. 1, s. 216, l. 18–18p.

⁶⁰ LVVA, f. 29, n. 1, s. 210, l. 11–11p (Balti kindralkuberner Liivimaa kubernerile 12.03.1869).

⁶¹ Kubermangu toitluskomisjonile allunud abikomisjonid (*Kreisversorgungskommission*) loodi maakonnalinnades 1868. a augustis–septembris: LVVA, f. 29, n. 1, s. 208, l. 40–41p (Liivimaa toitluskomisjon siseministrile 16.08.1868). Riia hädaabikomitee hakkas 1869. a märtsis abitaotlusi vastu võtma vaid maakondade toitluskomisjonide vahendusel: *Dörptsche Zeitung*, 25.03.1869.

kes ühiselt vastutaksid laenu tasumise eest oma majade tagatisel.⁶² Kubermangu toitluskomisjon oli sellega päri.⁶³ Külale antud toetuslaenu summa sõltus laenu soovinud majaomanike arvust (neli rubla ühe majapidamise kohta).⁶⁴ Raha anti igas külas spetsiaalselt selleks valitud viieliikmelise kogu kätte. Neil tingimustel võtsid toetuslaenu Kallaste (Kokora mõis) 375, Kallaste (Alatskivi mõis) 75, Nina ja Rootsiküla 300, Suure- ja Väike-Kolkja 400 ja Varnja 350 rubla. Hiljem laenas 400 rubla ka Kasepää küla.⁶⁵

Näljaabi ühiskondlike vastuolude taustal

Nägime, et Peipsi rannakülade enamasti vene rahvusest elanikud otsisid 1868.–69. aasta nälja ajal abi õigeusu kiriku vaimulikelt, samuti läkitasid nad abipalveid kindralkubernerile, kubernerile ja Venemaa hädaabikeskkomiteele. Õigeusu kiriku majanduslik järg Baltikumis ei võimaldanud nälgijaile ise abi anda, küll aga kuulati ära ja edastati varmalt nende kaebusi ja palveid ametivõimudele jt-le. Kubermanguvõimude suureks meeolehärmiiks olid preestrid juba usuvahetusliikumisest saadik võtnud talupoegadelt vastu nii suulisi kaebusi kui kirjalikke palvekirju ülekohtu ja tagakuusamise kohta.⁶⁶ Preestrite kaasaelamist rahva hädadele ja muredele võib seletada mitmeti. Kristliku moraali kõrval pani neid talupoegade viletsust märkama nende endi madal elujärg.⁶⁷ Vähe tähtis polnud ka usupoliitiline aspekt. 1860. aastail aktualiseerus Liivimaal ühelt poolt tsaarivalitsuse ususalivama poliitika, teisalt mõjukate slavofiilide Balti olude kriitika ägenemise tõttu õigeusust äralangemise probleem.⁶⁸ Riigikiriku kaitsjad lootsid selle nõrgenevat seisundit parandada eeskätt keskvoimude sekkumisega

⁶² LVVA, f. 29, n. 1, s. 210, l. 13–13p (Tartumaa abikomisjon Liivimaa toitluskomisjonile 20.03.1869).

⁶³ LVVA, f. 29, n. 1, s. 210, l. 14 (Liivimaa toitluskomisjon Tartumaa abikomisjonile 31.03.1869).

⁶⁴ Samas, l. 38–39 (Tartumaa abikomisjon Liivimaa toitluskomisjonile 3.05.1869).

⁶⁵ Laenu said külad vastavalt 31.03 ja 8.05.1869: LVVA, f. 29, n. 1, s. 216, l. 8.

⁶⁶ Daniel C. Ryan, "Religious conversion and the problem of commitment in Livland province, 1850s–1860s", *Ajalooline Ajakiri* 121/122 (2007) 3/4, 383. Näljaajast vt nt toimikut Rõngu preestri Šorohhovi süüdistamisest talupoegade ässitamises mõisnike peale kaebama näljahädaliste aitamisest keeldumise pärast: LVVA, f. 4754, n. 1, s. 839. Plistvere preester võitles samuti väga häälkalt oma koguduse liikmetele näljaabi andmise eest: LVVA, f. 4754, n. 1, s. 557.

⁶⁷ LVVA, f. 4754, n. 1, s. 206, l. 22–26 (P. Aleksejev piiskop Venjaminile 1.02.1868). Venjamini ajal tõsteti vaimulike palku: Aleksandr V. Gavrilin, *Ocherki istorii Rizhskoi Ėparkhii. 19 vek* (Riga: Filokaliia, 1999), 255–257.

⁶⁸ Ryan, "Religious conversion", 390.

provintsi sotsiaal-õiguslikesse suhetesse.⁶⁹ Peipsiääres tuli õigeusu kirikul võitluses oma positsioonide pärast rinda pista vanausulistega.⁷⁰ Käsikäes keskvõimudega vaenas õigeusu kirik vanausulisi,⁷¹ süüdistades neid riigi-kiriku kahjustamises,⁷² õigeusklike vanausku ülemeelitamises, vanausu kasuks agiteerimises, õigeusu halvustamises jne.

P. Aleksejev põhjendas vajadust mitte jääda kõrvale Peipsiääre vene kalureile näljaabi organiseerimisest asjaoluga, et luteri kiriku praost oli asunud sellega väga aktiivselt tegelema.⁷³ Balti pastorid, püüdes olla “head karjased”, osalesid kõikjal üle Eesti oma koguduse liikmeile näljaabi andmises. Peipsi kalurite puhul oli tegu aga “võõrastega”, enamasti vana- või õigeusulistega. A. H. Willigerode väitel ei tehtud Peipsi ääres abi jagamisel vahet inimeste usutunnistusel või seisusel.⁷⁴ Ajalehe veergudel esines üleskutsega annetada Peipsi kalurite, “meie vaeste kaasmaalaste (*Landsleute*) jaoks, mis usku või rahvusest nad ka poleks” piiskop Ferdinand Walter,⁷⁵ kes oli pärast 1864. aasta Liivimaa maapäeva piduliku avajutlusega nn balti ajakirjandussõja vallandamist sunnitud ülesuperintendendi ametist lahkuma. Mõlemad eelmainitud kirikuõpetajad nägid Balti pastorkonnas küll ilmselt “võitlussalka”, kelle ülesanne oli kaitsta baltisaksa identiteeti,⁷⁶ ja mõlemad käsitasid õigeusu kirikut vaenuliku jõuna, kuid kirikute (kirikuvõimude) omavaheline konfrontatsioon ei välistanud ühist

⁶⁹ Samas, 370–371, 390.

⁷⁰ Peipsiääre konfessionaalne tervikpilt puudub: E. A. Ageeva, “Iz istorii staroverov Zapadnogo Prichud'ya v XIX stoletii (po dokumentam Istoricheskogo arkhiva Ėstonii)”, *Ocherki po istorii i kul'ture staroverov Ėstonii*, 1, otv. red. I. P. Kyul'moya (Tartuskii Universitet, 2004), 21. Varnja kihelkonnas elas 257 õigeusulise kõrval 1208 vanausulist; Nina kihelkonnas oli neid umbes pooleks (1600 õigeusulist ja 1628 vanausulist). Mustvee kihelkonnas olid ülekaalus õigeusulised (1360 570 vanausulise vastu): LVVA, f. 4754, n. 1, s. 206, l. 22–26 (P. Aleksejevi raport Venjaminile 1.02.1868).

⁷¹ Ageeva, “Iz istorii staroverov”, 20–21. Keskvõimude ja õigeusu kiriku repressiivsetest sammudest 19. sajandil vt põhjalikumalt: samas, 18–25. Võimude tähelepanust ja survest kõneleb ilmekalt nt 1861. a erikomisjoni loomine Peipsiääre venelaste “elukorralduse aruteluks”: EAA, f. 291, n. 1, s. 16116.

⁷² Vt nt P. Aleksejevi kaebust Peipsi vanausuliste õigeusu kirikut kahjustava tegevuse kohta: LVVA, f. 3, n. 10, s. 383, l. 1–2. Eesmärgiga vähendada vanausuliste mõju rajati P. Aleksejevi eestvõttel 1850. aastate algul Peipsiääres veel üks õigeusu kogudus (kihelkond). Ehkki usuvahetus oli siinkandis mõlemasuunaline, võib aastatel 1865–85 täheldada vanausku ülemineku elavnemist riikliku survepoliitika nõrgenemise tõttu: Urmas Klaas, *Õigeusu kirik Lõuna-Eestis 1848–1917. Halduskorraldus ja preesterkond, Magistritöö*, juhendaja S. Vahtre (Tartu Ülikool, 1998, käsikiri Tartu Ülikooli Raamatukogus), 91.

⁷³ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 136–137p (P. Aleksejev piiskop Venjaminile 24.03.1868).

⁷⁴ *Eesti Postimees*, 26.06.1868. Erandi moodustasid sihtotstarbelised annetused.

⁷⁵ *Dörptsche Zeitung*, 20.03.1868.

⁷⁶ Ea Jansen, *Eestlane muutuv asjas* (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2007), 263.

tegutsemist näljaabi korraldamisel. Omavahel vaenujalal seisvate kirikute vaimulikud töötasid näljaajal üheskoos näiteks ka Saaremaal. Koostöö Willigerode ja Aleksejevi vahel tekkis just esimese initsiatiivil. Seejuures ei saadud läbi ilma hõõrumiste ja vääritimõistmiseta. Riia hädaabikomitee pidi ajakirjanduses kummutama Aleksejevi Moskvas ilmunud artikli väiteid, justkui saatnuks komitee nälgi jaoks Peipsi ääres kõigest 300 rubla. Rahaabi antud tegelikult 3500 rubla ja seda jagatud sõltumata rahvusest või usutunnistusest.⁷⁷ Nii tõmmati ka näljaabi küsimus baltisaksa ja vene pressi omavahelisse sõnasõtta.

Kui 1840. aastate näljahädast ei lubatud ajakirjanduses õieti rääkidagi,⁷⁸ siis 1860. aastail toimis avalikkus ja õitses liberaalne ajakirjandus. Kohalikes saksa- ja eestikeelseis väljaandemis avaldati sageli teateid näljahäda leviku; erinevate abikomiteede käsutusse eraannetustest, maskiballide, heategevuskontsertide jt ürituste tuludest laekunud summade; riiklike meetmete; abi osutamise jm kohta Baltikumi eri paigus. Näljaabi korraldamisel osalesid nüüd tõhusalt uued organisatsioonid eraalgatuslike hädaabikomiteede näol. Torkab silma kirikuõpetajate ja raeliikmete (Tartus, Riias) initsiatiivikus balti üldsuse mobiliseerimisel näljast ülesaamise nimel ja saab kinnitust väide Riia hädaabikomitee aktiivsusest ja asjatundlikkusest nii abi kogumisel kui ka selle edasi toimetamisel.⁷⁹ Mitmesuguste (häda-)abikomiteede võimekuse aluseks oli baltisaksa kõrgkihtide majanduslik potentsiaal, omaalgatuse pikaajalised traditsioonid ja tihe sidemete (sh vabade ühenduste) võrgustik.

Erinevalt paljudest teistest piirkondadest jäi Peipsi rannakülades otsese riikliku näljaabi roll eraviisilise abiga võrreldes tagasihoidlikuks.⁸⁰ Ametivõimud suhtusid üldjuhul umbusklikult teadetesse alamkihte tabanud "väga suurte", "erakordselt tõsiste" jne hädade kohta. Balti kindralkuberner Albedinski häiris, et Aleksejev oli sõandanud kohalikest võimudest mööda minnes pöörduda Peterburi hädaabi keskkomitee poole, kuigi kubermanguvõimude meetmeid ja eraalgatuslikust abist piisanuks näljahäda leevendamiseks.⁸¹ Kõnekas on seegi fakt, et kubermanguvõimude valmistatud peavalu näiteks küsimus, kas 1870. aasta lõpul esitatud Mustvee ja Kasepää valla palvekirja näljaaastail tekkinud magasivõlgade ajatamise asjus oli koostanud Mustvee preester A. Poletajev ja kelle tehtud olid ristid

⁷⁷ *Dörptsche Zeitung*, 6.05.1868.

⁷⁸ Rosenberg, "1867.–1869. aasta näljahäda", 322.

⁷⁹ Samas, 325.

⁸⁰ Mujal Eesti oli olukord üldjuhul vastupidine: riiklikud meetmed (nagu toetuslaenuid, maksuvõlgade ajatamine jne) etendasid keskset osa talurahva näljahäda leevendamisel.

⁸¹ LVVA, f. 1, n. 12, s. 290, l. 138 (Balti kindralkuberner piiskop Venjaminile 26.04.1868).

vallajuhtide nimele taha.⁸² Säherdust hoiakut võis mingil määral tingida ka keskvõimude üldine vaenusuliste suhtes, ehkki, tõsi küll, näljahädaliste hulgas oli arvukalt õigeusklikke. Teiseks suhtusid kohalikud võimud siinsetesse vaenusulistesse üsna tolerantselt ja ilma kõrgemalt poolt tulevate korraldusteta, omal initsiatiivil, neid taga ei kiusanud. Pigem püüti kubermanguvõimude ja õigeusu kiriku survet nõrgestada ning nende ettevõtmistel hoogu maha võtta.⁸³

Kokkuvõtteks

Peipsi rannakülade elanikud said 1868. ja 1869. aastal näljaabi kevadtalvel enne ulgtööde algust. Ülejäänud ajal pidid nad oma vahenditega läbi ajama. Näljaabi efektiivsus ja operatiivsus sõltus suuresti infovahetusest eri tasandite ja institutsioonide vahel. Teave näljahäda ulatuse kohta jõudis kohtadelt läbi mitme kanali avalikkuse ja ametivõimudeni võrdlemisi kiiresti. Peipsi kaluritele osaks saanud rohke tähelepanu seletub muuhulgas olukorra teravnemisega varem kui mujal mandri-Liivimaal ja valdade (v.a Mustvee ja Kasepää) kui näljaabi osutajate-koordineerijate puudumisega. Näljaabi korralduse seisukohast eristabki Peipsi rannakülade regiooni teistest kubermangu kriisikolletest see, et siin ei vahendanud infot ja näljaabi vald, vaid seda rolli etendas paljuski kirik. Kuigi ka Saaremaal, mitmel pool Pärnumaal ja mujal oli kiriku osa mõlema eelmainitud funktsiooni täitmisel tähelepanuväärne (mitte ainult oma sidemete ja toimiva organisatsiooni, vaid sageli ka külasiseste klassivastuolude tõttu), kuulus talle Peipsi ääres eriline koht. Vallakogukonna kui kollektiivse vastutaja (maksude, laenude jne eest) puudumine takistas ka riikliku näljaabi saamist. Vene õigeusu kirik suutis edukalt toime tulla info vahendaja ja või-

⁸² LVVA, f. 4754, n. 1, s. 548. Mustvee vallavanem oli vaenusuline Vassili Stogov, Kasepää oma luterlane Karl Rosin. Mõlemad palusid Mustvee õigeusu preestril abi palvekirja koostamisel.

⁸³ Vt nt Tartu sillakohtunik Engelhardti vastust kuberner Lysanderi järelepärimisele 2.11.1868, kus ta väidab, et mingitest vaenusuliste tekitatavaist korratustest ei saavat juttugi olla, sest nad olla väga vaiksed ja rahulikud, "parimad elanikud maakonnas": LVVA, f. 3, n. 5, s. 2119, l. 23–23p. Mõni aasta varem oli Engelhardt väitnud, et vähestes sillakohtus toimunud juurdlustes vaanusku üleemeelitamise asjus olevat selgunud, et õigeusulisi on küll hakanud vaenusuliseks, kuid viimaste kinnitusel olevat neid vaanusus kasvatatud ja vaid vürst P. P. Gagarini käsul rakendatud sunnimeetmetega, nimelt sõjaväelaste poolt jõuga viidud nad õigeusu kirikusse, kus nad salviti: samas, l. 9–10 (Tartu sillakohtunik Liivimaa kubernerile 29.05.1865). Vt ka T. K. Shor, "Dokumenty o staroverakh v fonde "Derptskaya uprava blagochiniya" (1826–1888)", *Ocherki po istorii i kul'ture staroverov Ėstonii*, 2, otv. red. I. P. Kyul'moya (Tartuskii Universitet, 2007), 62–63.

mude survestaja rolliga, kuid Baltikumis polnud tal omal ressursse nälgi-
gijate abistamiseks. Et ka tõhusam riiklik abi sai võimalikuks alles seoses
ametlike mitmeastmeliste struktuuride loomise ja toetuslaenude eralda-
misega 1869. aastal, tuli sinnamaani Peipsi ääres näljahädast üle saamisel
operatiivse ja tõhusa vahendina kõne alla ainult avalikkuse mobiliseeri-
mise teel kogutud annetused.

1860. aastate vabam, ent ühtlasi poliitiliselt pinev õhustik jättis oma jälje
ka näljaabi korralduslikule küljele. Erinevalt varasemast täitsid seekordse
näljakriisi ajal n-ö vanad struktuurid (riigi-instantsid, vallad ja kirik) abis-
tamise funktsiooni käsikäes omaalgatuslike organisatsioonidega.⁸⁴ Soov
tegukseda heategevuse vallas ja sotsiaalne vastutustunne kannustas balti-
saksa ülemkihte aitama kaasa näljahäda leevendamisele. Peipsi ääres oli
riikliku näljaabi panus hoopis tagasihoidlikum kui mujal kubermangus
ja selle efektiivsust pärssisid mingil määral nii ametnike ignorantsus kui
ka abistamise bürokraatlik mehhanism. Samas aga suurendas riigivõimu
toonane poliitika Baltikumis (liberaliseerimine, õigeusu kiriku soosimine
jne) kaude tähelepanu nii näljahädale laiemalt kui ka artikli huvikeskmes
olnud piirkonnale eriti. Peipsi rannakülade näitel ilmneb, et tugevad etnis-
lis-kultuurilised ja usulised kontrastid ja vastuolud ei välistanud omavahel
vastandunud ühiskondlike jõudude esindajate koostööd näljaabi organi-
seerimisel, vaid võib-olla isegi pigem tõukasid neid tagant omaltpoolt sel-
lesse rohkem panustama.

ABSTRACT: *Hunger relief for fishing villages near Lake Peipus, 1868–1869*

The hunger of fisherman on the western shore of Lake Peipus in 1868–9 resulted from extraordinarily poor catches of fish, a lack of supplementary income from seasonal migration for work elsewhere, as well as from a significant rise in grain prices due to crop failures in Livland. The fishing communities received hunger aid only during the months before the start of migration season in spring. The effectiveness of relief measures was

⁸⁴ Üks ja sama isik võis olla tegev mitmel tasandil. Nt kubermangu toitluskomisjoni sekretär A. Galmeister kuulus ka Riia hädaabikomiteesse.

largely dependent on the communication between various institutions. Several official and unofficial channels rapidly mediated information about the famine to the public and authorities so that famine relief measures could take place effectively. The article addresses the following question: Which role did different forces and institutions (state, private charity organisations, church, etc.) play in remedial actions and, in particular, what was the impact of political and church-political conflicts in the Baltic society in the 1860s upon those actions?

The ethnically and confessionally mixed fishing villages near Lake Peipus received much public attention, in part because of the relatively earlier beginning of the crises there (in comparison with other regions on the mainland of Livland) and the absence of an official community organization and communal granaries (except for in Mustvee and Kasepää). The Russian Orthodox Church could effectively mediate information about the situation and exert pressure on state authorities, but in the Baltics it lacked its own resources to offer aid to people. While state assistance could be offered only after official aid networks had been established and government loans to provincial authorities were not granted until 1869, the only possible source of relief for the fishermen under consideration was private charity.

Political liberalization and conflicts in the Baltics in the 1860s influenced the way hunger relief was organized. In contrast to earlier times, during this hunger crises voluntary associations were engaged in hunger relief in addition to traditional institutions (local authorities, rural communities and churches). In the fishermen villages near Lake Peipus, the role of remedial actions on the part of the state was rather insignificant in comparison to all other Baltic regions. At the same time, the state policy in the Baltics in the 1860s (liberalization, strong support for Russian Orthodox Church and restrictions on Old Believers, etc.) indirectly increased attention to the hunger crises in the provinces and, in particular, to that region. The case-study of villages near Lake Peipus suggests that significant ethnic-cultural and confessional contrasts and political conflicts did not prevent the collaboration of opposing institutions and groups in hunger relief work, but perhaps motivated them to undertake more actions instead.

KERSTI LUST (b. 1976) is project coordinator of the National Archives of Estonia, University of Tartu.